هەولێر قەڵای خۆڕاگریی کوردی زاگرۆس.. ستار ئەحمەد

شاری هەولێر، کە وەک یەکێک لە دێرینترین مەڵبەندەکانی نیشتەجێبوونی بەردەوام لە مێژووی مرۆڤایەتیدا دەناسرێت، تەنیا ڕووبەرێکی جوگرافی نییە، بەڵکو پەڕتووکێکی کراوەی شارستانییەتە کە تەمەنی بۆ زیاتر لە شەش هەزار ساڵ پێش ئێستا دەگەڕێتەوە. ئەم شارە کە لەسەر نەخشەی مێژوو بە ناوەکانی "ئەربێلوم"، "ئەربائیلۆ" و "ئەربێلا" تۆمار کراوە، پێگەیەکی ستراتیژی و ڕۆحیی وای هەبووە کە بووەتە جێی تەماحی ئیمپراتۆریەتە گەورەکانی وەک سۆمەری، ئەکەدی، ئاشووری، بابلی، ماد، یۆنانی و ئیسلامی. توێژینەوە شوێنەوارییەکان و پشکنینەکانی ئەم دواییەی قەڵای هەولێر و دەوروبەری، ئەوە ڕاستییە دەسەلمێنن کە ئەم شوێنە نەک هەر مەڵبەندێکی ئیداری، بەڵکو ناوەندێکی گرنگی ئایینی و فەلەکناسی بووە لە میزۆپۆتامیادا. ڕەگی ناوی شارەکە بۆ سەردەمی سۆمەرییەکان و ناوی "ئەربێلوم" دەگەڕێتەوە، کە زۆر پێش دەرکەوتنی ئیمپراتۆریەتی ئاشووری بوونی هەبووە، ئەمەش ئەوە دەسەلمێنێت کە شارەکە بنچینەیەکی دێرینتری هەیە و گەلانی ڕەسەنی ناوچەکە وەک "هۆرییەکان" و "لۆلۆییەکان" کە بە باپیرە گەورەی کورد دادەنرێن، داهێنەری ئەم مەڵبەندە بوون.

لە سەردەمی دەسەڵاتی ئاشوورییەکاندا، هەولێر پیرۆزییەکی تایبەتی هەبوو، چونکە پەرستگای سەرەکیی "ئیشتاری هەولێر" لێرە بووە، کە خوداوەندی سەرکەوتن و جەنگ بووە و پاشا ئاشوورییەکان بۆ وەرگرتنی ڕەزامەندی و مژدەی سەرکەوتن لە جەنگەکاندا، ڕوویان لەم شارە کردووە. لێرەدا دەبێت ئاماژە بەوە بکرێت کە هەرچەندە ئاشوورییەکان ناوەکەیان بە "ئەربا-ئیلۆ" (واتە چوار خوداوەند) گۆڕی، بەڵام ناسنامەی دانیشتووان و جوگرافیای ناوچەکە هەر بەستراوەتەوە بە گەلانی زاگرۆس نشینەوە کە خاوەنی ڕەسەنی خاکەکە بوون. قەڵای هەولێر کە لەسەر گردێکی دەستکرد بە بەرزیی نزیکەی ۳۰ مەتر دروست بووە، دەرەنجامی کەڵەکەبوونی چەندین چینی شارستانییەتی جیاوازە کە بەسەر یەکدا نیشتوون، بە جۆرێک هەر چینێکی مێژوویی وەک ڕەهەندێکی کاتیی جیاواز لە قووڵایی زەویدا ماوەتەوە. ئەم شارە لە سەردەمی یۆنانییەکاندا بەهۆی جەنگی "گاوگامێلا"وە ناوبانگێکی جیهانیی پەیدا کرد، کاتێک ئەسکەندەری مەقەدۆنی لە ساڵی ۳۳۱ی پێش زایینیدا توانی شکستی گەورە بە دارای

سێیەم، پاشای هەخامەنشییەکان بهێنێت، کە ئەمەش وەرچەرخانێکی گەورە بوو لە مێژووی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا.
ئەو پێکهاتە فیزیکییەی قەڵاکە و دابەشبوونی دەروازەکانی، واتایەکی سیمبولی قووڵ دەبەخشن؛ هەندێک لە لێکۆڵەران وای دەبینن کە شێوەی قەڵاکە و تێپەڕین بەناو دەروازەی خۆرهەڵات (ڕوو بە خۆر و ژیان) و دەرچوون لە دەروازەی خۆرئاوا، گوزارشتە لە پرۆسەی پاکبوونەوەی ڕۆحی و نوێبوونەوەی مرۆڤ، وەک ئەوەی گەشتێک بێت بەناو منداڵدانی مێژوودا بۆ لەدایکبوونێکی نوێ. ئەم چەمکە ڕۆحییە وایکردووە هەولێر بۆ هەزاران ساڵ وەک "ڕووگە" و ناوەندێکی پیرۆز بۆ گەلانی میزۆپۆتامیا و زاگرۆس بمێنێتەوە. دواتر لە سەردەمی حوکمڕانیی ئیسلامیدا، هەولێر گەشەیەکی بێوێنەی بەخۆیەوە بینی، بە تایبەت لە سەردەمی میرنشینی ئەتابەگی و لە ژێر سایەی فەرمانڕەوایی سوڵتان موزەفەرەدین گۆکبەری، کە شارەکەی کردە مەڵبەندێکی زانستی، وێژەیی و مرۆیی. لەو سەردەمەدا منارەی چۆلی و چەندین قوتابخانە و نەخۆشخانە دروست کران کە نیشانەی پێشکەوتنی تەلارسازی و هزریی ئەو کاتەی شارەکە بوون.
بە درێژایی سەدەکان، هەولێر توانیویەتی ناسنامە کەلتوورییەکەی خۆی بپارێزێت و ببێتە ناوەندێکی بەیەک گەیشتنی زمان و ئایینە جیاوازەکان. پێگەی جوگرافیی شارەکە لە نێوان هەردوو زێی گەورە و بچووک و هەڵکەوتنی لەسەر ڕێگای بازرگانیی کاروانەکان، وایلێکردووە هەمیشە وەک جەمسەرێکی ئابووریی بەهێز بمێنێتەوە. قەڵاکە بەو سێ گەڕەکە دێرینەی خۆی (تەکیە، تۆپخانە و سەرا) و ئەو خانوو و کۆڵانە تێکئاڵاوانەی کە گوزارشت لە هونەری نیشتەجێبوونی مرۆیی دەکەن، بووەتە میراتێکی جیهانی و لە لایەن ڕێکخراوی یونسکۆوە وەک شوێنەوارێکی گرنگ ناسێنراوە. لێکۆڵینەوە لە مێژووی هەولێر تەنیا گەڕان نییە بەدوای ڕابردوودا، بەڵکو تێگەیشتنە لە چۆنیەتی خۆڕاگریی مرۆڤ و شارستانییەت لە بەردەم گۆڕانکارییە توندەکانی مێژوودا. مێژووی ئەم شارە مێژوویەکە لە ململانێی مانەوە و داهێنان، کە تێیدا ڕەگەزە ڕەسەنە کوردییەکان وەک پارێزەری سەرەکیی ئەم خاکە، توانیویانە ناسنامەی "هەولێر" لە چوارچێوەی زمان و کەلتووری خۆیاندا بە زیندوویی بهێڵنەوە. ئەمڕۆ هەولێر بەو هەموو پاشخانە دەوڵەمەندەوە، تەنیا پایتەختێکی ڕامیاری نییە، بەڵکو هەمای بەردەوامی و ژیانەوەی نەتەوەیەک و شارستانییەتێکە کە ڕەگەکەی لە قووڵایی مێژوودا چەقیوە و چاویشی لە ئاسۆیەکی گەش و نوێخوازییە.